

İbn Hazm'a Göre Ehl-i Sünnet Kavramının İçeriği

Galip TÜRCAN*

Atıf/©: Türcan, Galip (2009). İbn Hazm'a Göre Ehl-i Sünnet Kavramının İçeriği, Milet ve Nihal, 6 (3), 81-95.

Özet: Hz. Peygamber'in vefatından sonra ortaya çıkan siyasi çatışmalar, beraberinde itikadî ayrışmayı/fırkalaşmayı getirmiş ve itikadî fırkalar arasında çok güçlü bir rekabet ortamının doğmasına neden olmuş, hangi fırkanın asıl kaynaklar bakımından dine daha yakın olduğu iddiası Müslüman toplumun gündemini sürekli meşgul etmiştir. Sözü edilen ayrışma ifade edilirken çok sık kullanılan ehl-i sünnet (ehlu's-sunne) kavramı ve ilgili kavramın içeriği konusunda İbn Hazm tarafından geliştirilen yaklaşım bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ehl-i Sünnet, İbn Hazm, Zahirîler, Ehl-i Hadis.

Giriş

Ehl-i Sünnet kavramı ve bu kavramın *ehlu's-sunne ve'l-cemâa* terkihi içinde geçen şekli ilk dönemlerden itibaren kullanılmış ve her iki kullanım da dinî herhangi bir tercihin Kur'an'a ve Sünnet'e yani Hz. Peygamber'in sözlü-fiilî tercihlerine, sahabenin tutumuna ve tabiûnun yaklaşımlarına ne ölçüde uygun olduğunu devamında da dinin genel tutumuna aykırı olan bid'at tercihlerden yine ne ölçüde uzak bulunduğunu dile getirmek için ısrarla değerlendirilmiş ve tabir bu şekli ile hemen her itikadî mezhep tarafından bir diğeri aleyhine olacak biçimde istismar edilmiş, böylece Müslüman toplum üzerinde güçlü bir algı oluşturmak için kavramın tanımla-

* Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kelam Anabilim Dalı [gturcan@sdu.edu.tr].

yıcı ve ayırıştırıcı niteliği her zaman öne çıkarılmıştır. Yani her itikadî yapılanma kendini Sünnet'e nispet etmiş diğer itikadî yapılanmaları da, dinin genel iddiaları ile ilgili bakışları problemli olduğu için, Ehl-i Sünnet dışında bid'at ehli sayarak cemaatten yani Sünnet'e tabi olan çoğunluk Müslümanlardan dışlamıştır.

İbn Hazm (ö. 456/1063) yaşadığı dönemde zahirî tutumun en önemli temsilcisi olarak görüşlerini ortaya koymuş ve ilgili tutumun, dinin temel kaynaklarına ve delillerine uygun olduğunu temellendirmek istemiş, bu arada sünnet/ehl-i sünnet (ehlu's-sunne/ehlu's-sunne ve'l-cemâa) kavramlarının otoritesini kullanmış ve itikadî tercihlerinin Sünnet'e uygun bulunduğunu, tabiatıyla Ehl-i Sünnet'in (Ehlu's-Sunne ve'l-Cemâa) zahirîler olduğunu dile getirmiş dolayısıyla tarihte Ehl-i Sünnet kelamı diye bilinen ve daha ziyade Mu'tezile kelamına karşı gelişen¹ kelamı önemli ölçüde hedef almış, mürciî iddialar çerçevesinde tanımladığı bu kelamı Mu'tezile ve Şia'nın itikadî tutumları gibi kendi yaklaşımına göre Ehl-i Sünnet itikadının dışında değerlendirmiştir. Ancak İbn Hazm önemli bir güçlük karşılı karşıya bulunmaktadır. Çünkü Müslüman çoğunluk fıkıh ve itikattaki zahirî tutumu reddetmektedir.

İbn Hazm zahirîliğin usûle ilişkin temellerini belirlerken yine Ehl-i Sünnet'in usûle ilgili tercihlerini ayrıca göz önünde bulundurmuş, kendince zahirîliğe aykırı yaklaşımları ayıklamak istemiş bunu itikadî alana da irca etmiş ve zahirî usûle dayalı bir itikat kurmak istemiştir.² Bu itikadın Sünnet'le uyduğunu öne süren İbn Hazm'ın ilgili usûle dayalı yaklaşımını dile getirmek ve Ehl-i Sünnet'in zahirîler olduğu iddiasını tarihi ve olgusal gerçeklikler ile birlikte değerlendirmek bu çalışmanın asıl hedefini oluşturmaktadır. Öncelikle İbn Hazm'ın usûle ilişkin yaklaşımları üzerinde durulacak ve onun Ehl-i Sünnet tanımı da bu usûl çerçevesinde anlaşılmasına çalışılacaktır.

¹ Ebû Hanife, Nu'man b. Sabit, *Risaletu Ebî Hanife ilâ Osman el-Bettî*, İmam-ı Azam'ın Beş Eseri içinde, İstanbul 1981, 69; eş-Şehristânî, Ebu'l-Feth Muhammed b. Abdülkerim, *el-Müel ve'n-Nihal*, I-III, Dâru'l-Kitabi'l-İlmiyye, Beyrut 1992/1413, I, 37, 79, 92.

² Bkz. Goldziher, I, *Zâhirîler Sistem ve Tarihleri*, Çeviri: Cihat Tunç, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1982, 101.

İbn Hazm'ın Genel Yaklaşımı

İbn Hazm'a göre Hz. Peygamber'in vefatından sonra vahiy kesilmiş ve din tamamlanmıştır. Bundan sonra dinde artma, eksilme ve tebdil söz konusu değildir. Hz. Peygamber dinin bütününe tebliğ etmiş ve Allah'ın emrettiği gibi açıklamıştır.³ Her bir kimseye gerekli olan İslam dini ancak Kur'an'dan ya da Hz. Peygamber'den gelen sahih haberlere dayanır. Bu haberler de ya ümmetin alimlerinin Hz. Peygamber'den rivayeti ile yani icma ile ya Hz. Peygamber'den bir cemaatin rivayeti ile ki, bu da çoğunluğun rivayetidir, ya da Hz. Peygambere kadar uzanan sika ravilerin âhâd rivayeti ile gerçekleşir.⁴

İbn Hazm'ın iddiasına göre Allah'ın dinini öğrenme bakımından hiçbir Müslüman bir diğerinden farklı değildir. Şu halde bir alim de sıradan bir kimse de dini öğrenmek zorundadır. Avamın, bir alimi dinî bir konuda taklidi caiz değildir.⁵ Buna göre "Taklid haramdır. Kimse kimsenin sözünü dayanağı olmadan taklit edemez."⁶ Konuya ilişkin ayetlerin delaletine⁷ işaret eden İbn Hazm aynı konuda herhangi bir anlaşmazlık sırasında Allah ve Rasulü'ne baş vurulmasını emreden ayeti⁸ de yine bu bağlamda zikretmektedir. Ayetlerin delaletiyle ortaya çıkmaktadır ki, Allah, çekişme halinde Kur'an ve Sünnet'in dışında birinin sözüne başvurmayı hoş görmemektedir.⁹ İbn Hazm bu konudaki yaklaşımını temellendirmek için sahabe ve tabiûnun tercihlerine de işaret etmektedir.¹⁰ Şu halde "Büyük-küçük tüm sahabe, yaşlısı-genci bütün tâbiun, kendilerinden birinin belli bir şahsın tüm görüşlerini kabul etmesini menetmek ve bundan çekindirmek hususunda

³ İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed, *el-Muhallâ bi'l-Âsâr*, I-XII, Tahkik: Abdulgaffar Süleyman el-Bendârî, Dâru'l-Fıkr, Beyrut 1984/1405, I, 46.

⁴ İbn Hazm, *el-Muhallâ bi'l-Âsâr*, I, 72.

⁵ İbn Hazm, *Usûlu'd-Din Dinin Kaynaklarına Bir Bakış*, Çeviri: İbrahim Aydın, İnsan Yayınları, İstanbul 1997, 81.

⁶ İbn Hazm, *Usûlu'd-Din*, 81.

⁷ Bakara, 2/3; Araf, 7/3; Zümer, 39/17-18.

⁸ Nisa, 4/59.

⁹ İbn Hazm, *Usûlu'd-Din*, 80.

¹⁰ İbn Hazm, *Mulahhas İbtâli'l-Kıyas ve'r-Ra'y ve'l-İstiahsân ve't-Taklîd ve'-Ta'lîl*, Tahkik: Saîd el-Efğânî, Matbaatu Camiatu Dimeşk, Dimeşk 1960/1379, 52.

icma etmiştir. Bu icma dolayısıyla hiç kimsenin Ebû Hanife (ö. 150/767), Malik (ö. 179/795), Şâfiî (ö. 204/819) veya Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855)'in görüşlerini taklid etmesi caiz değildir."¹¹ İmamları taklid edenler, onların bir konuda biri diğerine aykırı görüşleri ile karşı karşıya kalmaktadır. Halbuki Allah'ın dini birdir. Müslümanlar güçleri nispetinde Kur'an ve Sünnet'e başvurarak dinlerinin delillerini araştırarak, verilen fetvanın naslar bakımından geçerliliğini sorgulayacaktır.¹²

İbn Hazm'ın benimsediği tutuma göre delil, sadece Kur'an nassı ve Hz. Peygamber'e ulaşan haberdir. Çünkü ayetlerle ifade edildiği üzere Peygamber tebliğle görevlidir.¹³ Yine Kur'an'da Peygamber'in insanlara Kitab'ı ve hikmeti öğrettiği yer almaktadır. Kitap'tan kasıt Kur'an, hikmetten kasıt da Sünnet'tir. Açık olarak dile getirmek gerekir ki, Peygamber dinde Kitap'tan her şeyi Sünnet'le açıklamış bulunmaktadır.¹⁴

Kur'an, Mushaf'takidir, ondan bir harfi dahi inkar eden kafirdir. Kur'an'da peygamberler, azap-nimet vb. ile ilgili yer alan haberlerin bütünü zahirleri üzere gerçektir ve Kur'an'da remz de mevcut değildir. Bunu iddia etmek, ayette dile getirildiği gibi,¹⁵ kelimelerin yani Kuran'ın tahrifidir.¹⁶ Müteşâbihin te'vilinden kaçınmak gerekmektedir. Huruf-u mukattaa'dan başka müteşâbih bulunmamaktadır.¹⁷ İcma, sahabenin Hz Peygamber'den din olarak aldığı ve üzerinde ittifak ettiği şeydir.¹⁸ İcma ve başka bir delil olmadan ayetin zahirinden uzaklaştırılması helal değildir. Kur'an Arapçadır ve kelimeler tahrif edilemez.¹⁹

¹¹ İbn Hazm, *Usûlu'd-Din*, 80.

¹² İbn Hazm, *Usûlu'd-Din*, 81-82.

¹³ Nahl, 16/44; Maide 5/67; Necm, 53/3-4; Cuma, 62/2.

¹⁴ İbn Hazm, *Usûlu'd-Din*, 62-63.

¹⁵ Nisa, 4/46.

¹⁶ İbn Hazm, *İlmu'l-Kelam alâ Mezhebi Ehli's-Sunne ve'l-Cemâa*, Tahkik: Ahmed Hicazî es-Sakâ, el-Mektebu's-Sekâfi li'n-Neşr ve't-Tevzî', Kahire 1989, 38-39.

¹⁷ İbn Hazm, *Resâilu İbn Hazm el-Endulusî*, el-Muessesetu'l-Araviyye li'd-Dirâsât ve'n-Neşr, Beyrut 1983, IV, 409.

¹⁸ İbn Hazm, *Resâilu İbn Hazm el-Endulusî*, IV, 409; *en-Nubez fî Usûli'l-Fıkh*, Tahkik: Ahmed Hicazî es-Saka, Mektebetu'l-Kulliyât el-Ezheriyye, Kahire 1981/1401, 24.

¹⁹ İbn Hazm, *en-Nubez*, 36-37.

Asıl olan naslarda var olan şeyleri olduğu gibi kabul etmektedir.²⁰ Rey ile fetva veren ilimsiz fetva vermiş olur. Dinde, Kur'an ve hadis dışında ilim yoktur.²¹ Yine dinde rey ile hüküm konulamayacağını ve bunun kimse için helal olmadığını dile getiren İbn Hazm, Kitap'ta hiçbir şeyin eksik bırakılmadığını²² ve çekişme sırasında onun halli için Allah'a ve Rasul'üne başvurulması gerektiğini ifade eden ayeti,²³ reyle hüküm vermeyi reddeden hadisleri,²⁴ sahabenin rey aleyhindeki tavırlarını ayrıca zikretmektedir. Nassın olduğu yerde kesinlikle reye başvurulmayacaktır. ²⁵ İbn Hazm'ın ifadesine göre "Dinde kıyasla hüküm vermek helal değildir. Kıyas batıldır ve batıllığı Allah katında kesindir."²⁶ Yine İbn Hazm'ın iddiasına göre sahabe içinde de kıyası hoş gören kimse bulunmamaktadır.²⁷

İbn Hazm'ın Ehl-i Sünnet Tanımı

İlk dönemlerde ehlu's-sunne/ehlu's-sunne ve'l-cemâa (ehl-i sünnet) ve ashâbu'l-hadis tabirleri birlikte hatta birbiri yerine kullanılmış iki tabir olarak değerlendirilebilir.²⁸ O dönemlerde ehlu's-sunne ve ehlu'l-bid'a tabirleri birbirinin zıddı olarak görülmüştür.²⁹ Sünnet, şeriatin kendidir.³⁰ Buna göre bid'at, Kur'an ve Sünnet'le gelen, dinde bulunmayan şey³¹ diye nitelenmektedir.

İbn Hazm, ehl-i sünnet tabirinin, dinin itikada ve ahkâma ilişkin tercihlerini doğrudan naslara dayandıranlar için kullanılabileceğini ve bu kesim dışında kalanların, ki buna zahiri tutumu terk

²⁰ İbn Hazm, *Usûlu'd-Din*, 78.

²¹ İbn Hazm, *Mulahhas*, 56.

²² Enam, 6/38.

²³ Nisa, 4/59.

²⁴ el-Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail, *Sahîhu'l-Buhârî, Mevsûatu's-Sunne el-Kutubu's-Sunne ve Şurûhuha* içinde, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992/1412, *el-I'tisam bi'l-Kitab ve's-Sunne*, 7; İbn Hazm, *Usûlu'd-Din*, 65; *Mulahhas*, 55.

²⁵ İbn Hazm, *el-Muhallâ bi'l-Âsâr*, I, 78; İbn Hazm, *Usûlu'd-Din*, 65-66.

²⁶ İbn Hazm, *Usûlu'd-Din*, 68.

²⁷ İbn Hazm, *Usûlu'd-Din*, 76.

²⁸ el-Eş'arî, Ebu'l-Hasen Ali b. İsmail, *Makâlâtul-İslâmiyyîn*, Tahkik: Hellmut Ritter, Franz Steiner Verlag GmbH, Wiesbaden 1980, 3, 172, 211, 290.

²⁹ el-Eş'arî, *Makâlât*, 475.

³⁰ İbn Hazm, *Resâilu İbn Hazm el-Endulusî*, IV, 409.

³¹ İbn Hazm, *Resâilu İbn Hazm el-Endulusî*, IV, 409.

eden Müslüman çoğunluk da dahildir, Ehl-i Sünnet'ten sayılamayacağını öne sürmektedir.³² Söz gelimi İbn Hazm, imanı, 'kalbin akdi, dilin söylemesi ve organların ameli ile gerçekleşir, taatle artar, masiyetle azalır diye tanımlamış'³³ ve bu tanımın esasen Ehl-i Sünnet'in iman tanımı olduğunu ileri sürmüştür.³⁴

İbn Hazm kendine göre Ehl-i Sünnet'i 'ehlu'l-hak' diye Ehl-i Sünnet dışındakileri ise ehlu'l-bid'a diye nitelemektedir. İbn Hazm, Ehl-i Sünnet'in kimler olduğuna da açıklık getirmektedir. Buna göre 'sahabe ve sahabenin yolunu tercih eden tâbiûnun ileri gelenleri, Ehl-i Hadis ile asırlar boyu ve günümüze kadar Ehl-i Hadis'e uyan fakihler ayrıca dünyanın her tarafında onlara uyan avam', Ehl-i Sünnet'tir.³⁵ İbn Hazm İslam milletinin beş olduğunu, Ehl-i Sünnet'ten ayrı olarak Mu'tezile, Mürcie, Şia ve Haricîlerin İslam milletini teşkil ettiğini dile getirmektedir. Daha sonra ise Ehl-i Sünnet haricindeki diğer dört fırkanın itikadî bakımdan Ehl-i Sünnet'e yakın ve uzak oluşlarını ele almaktadır. Buna göre o, kelim kültüründe Ehl-i Sünnet diye bilinen geniş Müslüman toplumu Mürcie diye nitelemektedir. Mürcie'nin de çeşitli fırkaları bulunmaktadır. Bu fırkalar içinde Ehl-i Sünnet'e en yakın olan Ebû Hanife'dir.

İbn Hazm, dile getirilen yakınlığı Ebû Hanife'nin iman tanımına bağlamaktadır. Ebû Hanife, imanı dil ve kalp ile birlikte tasdik diye tanımlamaktadır. Ameller ise imanın sadece şera'i ve farzlarıdır. Ona göre Mürcie'den Ehl-i Sünnet'e en uzak olanlar Cehm b. Safvan (ö. 128/745), Eş'arî (ö. 324/935) ve Muhammed b. Kerram es-Sicistanî (ö. 255/869)'dir. Cehm ve Eş'arî'ye göre kişi, küfrü ve teslisi dili ile izhar etse ve daru'l-İslam'da takiyeye olmaksızın salîbe ibadet etse bile yalnızca kalbin akdi iman için yeterlidir.³⁶ İbn Hazm'ın iman tanımı göz önüne alındığında ve bu tanım Ehl-i Sünnet'in iman tanımı olarak değerlendirildiğinde Eş'arî'ye

³² İbn Hazm, *el-Fisâl fi'l-Mîlel ve'l-Ahvâ ve'n-Nihal*, I-III, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1996/1416, I, 368 vd.

³³ İbn Hazm, *Usûlu'd-Din*, 83.

³⁴ İbn Hazm, *el-Fisâl*, I, 368-369.

³⁵ İbn Hazm, *el-Fisâl*, I, 371.

³⁶ İbn Hazm, *el-Fisâl*, I, 368-369.

isnat edilen iman tanımı Ehl-i Sünnet'in ölçülerinin uzağına düşmektedir. İbn Hazm, yazılarında Ehl-i Sünnet vurgusunu özellikle güçlendirmektedir.³⁷ Eş'arîler de bilinçli olarak Ehl-i Sünnet'in dışına itilmektedir.³⁸

Burada İbn Hazm'ın Ehl-i Sünnet tanımını ve bu tanımın dinî/tarihî dayanaklarını belirlemek istiyoruz. Buna göre İbn Hazm, öncelikle ehl-i sünnet tabiri ile tabirin ilk dönemlerde her türlü akfî spekülasyondan arınmış şekilde doğrudan naslara hatta hadislere atf yapan ve itikadî/amelî tavırlarını belirleyen kimseleri nitelemek için kullanıldığı zamanlara işaret etmektedir. Ancak kabul etmek gerekir ki, bu tabir ilk dönemlerde sadece bir tanımlamadır. Sonraki zamanlarda ise ehl-i sünnet tabiri hem tanımlama hem de ilave bir dinî otorite ifade etmektedir. Müslüman çoğunluk zamanla itikadî ve amelî tercihlerinin bütününe doğrudan naslara irca etmekten vazgeçmiş, itikadî bakımdan özellikle Mu'tezile kelamının yöntemine yakın bir yöntem denemiş, amelî bakımdan da ileri anlama yöntemlerini deneyerek nasların lafızları ile ulaşabilecek hükümlerden farklı hükümlere ulaşmış, bundan sonra ehl-i sünnet tabiri de ilk baştaki hadis ehlinin tutumunu takip edenleri içinde barındırsa bile daha ziyade az önce zikri geçen Müslüman çoğunluğu ifade etmek için kullanılmıştır. Müslüman çoğunluk denediği bu iki yöntem ile başta Mu'tezile olmak üzere diğer itikadî yapılanmalara ve bid'at yaklaşımlara üstünlük sağlamıştır.

İbn Hazm ise sonradan gelişen yaklaşımlarla oluşmuş Ehl-i Sünnet tanımını kendi tercihleri eksenine yerleştirmek istemektedir. Bu, esasen ehl-i sünnet kavramının dinî kültürel algısının ne ölçüde gerçek olduğunu göstermektedir. Ancak ehl-i sünnet tabirini ve tabirinin ortaya çıkış sürecini incelemek kavramın hangi amaçla ne tür itikadî tavırlara karşı geliştiğini kavramak için önemlidir. Buna göre ehl-i sünnet kavramı bid'at yapılanmalara karşı gelişmiş ve özellikle Ehl-i Sünnet'in veya başka bir ifade ile Müslüman çoğunluğun itikadî tutumunu temellendirmek için çaba sarfeden kelamcılar tarafından Sünnet üzerine sahabe ve tabiûn

³⁷ İbn Hazm, *el-Fisâl*, III, 3, 32, 100,107.

³⁸ İbn Hazm, *el-Fisâl*, I, 368, 369; III, 143, 145, 217.

tarafından geliştirilen dinî/itikadî yapının adı olarak belirginleşmiştir.³⁹ Bu arada Sünnet'in teknik anlamının ayrıca değerlendirilmesi gerekmektedir. Sünnet Hz. Peygamber'in söz ve fiillerinin bütününe verilen anlamın dışında çok daha geniş anlamda bid'at yapıların karşıtı olarak ortaya çıkmaktadır. Sünnet'e ilişkin bu yaklaşımlara ve az önceki Ehl-i Sünnet tanımına bakıldığında ehl-i sünnet kavramı özellikle Mu'tezile'nin itikadî tutumunu reddedenler ve ona karşı alternatif kelimî bir tutum ortaya koyanlar için gelişmiştir. Nitekim söz konusu tabir Ebû Hanife'ye nispet edilen metinlerde de yer almaktadır.⁴⁰

Bu göstermektedir ki, ilgili tabir, aslında Ebû Hanife ve benzerleri tarafından gerçekleştirilen ve Müslüman toplumun çoğunluğu adına sürdürülen akllî spekülâtif faaliyet yani kelimî sırasında başta Mu'tezile olmak üzere Müslüman toplumun/cemaatin itikadî bütünlüğünü tehdit eden yapılanmalara karşı gelişmiştir. Ehl-i Sünnet tabiri esasen söze dayalı bir dışlama argümanı olarak değerlendirilmektedir. Bunun en önemli delili sünnet ve bid'at kavramlarının 'ehl' kelimesine izafesi ile birlikte ve aynı kontekst içinde kullanılmış olmasıdır. Ehl-i Sünnet tabiri ancak ehl-i bid'at tabiri ile birlikte kullanıldığında anlam ifade edecektir. Şu halde ehl-i sünnet kavramı ehl-i bid'at kavramı ile birlikte karı-koca gibi ikizine bağlı çift kelime gruplarından sayılmalıdır ki, "bu kelimelerden her biri semantik olarak diğerini hatırlatır."⁴¹ Birinin zikri diğerinin hatırlanmasını gerektireceği gibi her iki tabirin içerikleri de ancak birbirlerine bağlı olarak netleşecektir.

O halde denilebilir ki, ehl-i bid'at tabiri gerçekçi ve dinin genel ilkelerine, kaynaklarına atıf bakımından inandırıcı nitelikte tanımlanmadan ehl-i sünnet tabirinin neye isim olduğu, neyi kas-

³⁹ el-Bezdevî, Ebu'l-Yusr Muhammed b. Muhammed b. Abdulkerim, *Kitabu Usûli'd-Din*, Tahkik: Hans Peter Lens, Dâru İhyâi'l-Kutubi'l-Arabî, Kahire 1963/1383, 342. İlgili olarak ayrıca bkz. el-Curcânî, es-Seyyid Şerif Ali b. Muhammed, *et-Ta'rîfât*, Matbaatu Mustafa el-Bâbî el-Halebî, (Mısır) 1938/1357, 37.

⁴⁰ Bkz. Ebû Hanife, *el-Fıkhu'l-Ebsat*, *İmam-ı Azam'ın Beş Eseri* içinde, İstanbul 1981, 52; *Risaletu Ebî Hanife*, 69.

⁴¹ İzutsu, Toshihiko, *Kur'an'da Allah ve İnsan*, Kevser Yayınları, Ankara, Tarihsiz, 78.

tettiği ve hangi itikadî tutumu benimseyenleri ifade ettiği tam anlamı ile kavranamayacaktır. Bid'at, "Sünnet'e muhalif bir fiil, şer'î bir delilin gerektirmediği, sahabe ve tabiûnun uygulamasında yer almayan bir iş"⁴² diye tanımlanabilir. Ehl-i Sünnet kavramı karşısına aldığı itikadî yapılanmaların bid'at niteliğini belirledikten sonra ve o yapılanmaların Sünnet'le irtibatının bulunmadığını en azından bu irtibatın sorunlu olduğunu tespit ettikten sonra mevcut otoritesini güçlendirmek için bir başka kavramı daha yanına almaktadır. Bu kavram cemaat (cemâa) kavramıdır. Cemaat, esasen Arap toplumunun İslam'dan önce bildiği ve toplumun üzerinde bulunduğu ortak tutumu ifade eden ve tartışılmaz nitelikli değerlerin bütünü anlamına gelen bir kavramdır.⁴³ Sünnet, ashabın tercihidir. Sünneti terk eden cemaatten ayrılmış olur.⁴⁴ Buna göre cemaat, ashabın tercihini devam ettiren Müslüman çoğunluktur. Hz. Peygamber cemaatten ayrılmamayı emretmiştir. Çünkü cemaat Hz. Peygamber'in ifadesi ile Sünnet'e aykırı davranmayacak ve Sünnet'e aykırı bir tutum üzerinde birleşmeyecektir.⁴⁵

Sünnet ve cemaat kavramları bu şekilde belirlendikten sonra Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat (Ehlu's-Sunne ve'l-Cemâa) karşısına aldığı bid'at yapılanmaları hem teorik hem de pratik düzeyde yanlışlayıp dışlamaktadır. Buna göre Sünnet, bid'at yapılanmaları dinin kaynakları bakımından geçersiz kılarken, cemâat Hz. Peygamber'in taahhüdü ile yanlıştta birleşmeyecek olan ümmetin⁴⁶ yani Müslüman toplum anlamında cemaatin o zikri geçen bid'at

⁴² el-Curcânî, 37; ayrıca bkz. et-Tahânevî, Muhammed Ali, *Mevsûatu Keşşâfi İstîlâhâtî'l-Funûn ve'l-Ulûm*, I-II, Tahkik: Ali Dahrûc, Mektebetu Lubnân Naşirûn, Lübnan 1996, I, 313.

⁴³ Watt, Montgomery, *İslam Nedir*, Çeviri: Elif Rıza, Birleşik Yayıncılık, İstanbul 1993, 80.

⁴⁴ İbn Mace, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezid, *es-Sunen, Mevsûatu's-Sunne el-Kutubu's-Sunne ve Şurûhuha* içinde, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992/1412, *Nikah*, 1.

⁴⁵ et-Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Serve, *es-Sunen, Mevsûatu's-Sunne Kutubu's-Sunne ve Şurûhuhâ* içinde, Çağrı Yy., İstanbul 1413/1992, *Fiten*, 7; İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezid, *es-Sunen, Mevsûatu's-Sunne el-Kutubu's-Sunne ve Şurûhuha* içinde, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992/1412, *Fiten*, 17; en-Nesâî, Ebû Abdîrrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali, *es-Sunen, Mevsûatu's-Sunne el-Kutubu's-Sunne ve Şurûhuhâ* içinde, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992/1412, *Tahrîm*, 6.

⁴⁶ Bkz. İbn Mace, *Fiten*, 8.

tercihleri pratik düzeyde benimsemediğinin ifadesi anlamına gelmektedir. Çoğunluk Müslümanlar ihmali düşünülemez itikadî tercihleri dinin temel ilkelerine yani Sünnet'e aykırı biçimde benimseyemez. Şu halde itikadî doğru ancak çoğunluk Müslümanların yani cemaatin tercihidir. Bunun böyle olduğu tartışılmayacak nitelikte açık bir gerçekliktir.

Ehl-i Sünnet kavramı telaffuz edilmeye ve onun otoritesinden yararlanılmaya başlandığı dönemde hatta ehlu's-sunne ve'l-cemâa kavramı bütün içeriği ile ortaya çıktığında ve bu kavramdan beklenen fayda hasıl olduğunda naslara doğrudan atıf yaparak itikadî ve amelî problemleri çözmek isteyen tutumu benimseyen kimseler kendilerini Sünnet'e ve cemaate nispet etmekte hiç haksız değildir. Ancak bu kavram sadece ilgili tutumun sahiplerini kapsamamaktadır. Çünkü bu kavramı bid'at ehli karşısında güçlü şekilde telaffuz eden ve onun otoritesini inşa eden kimseler, bid'at yapılanmalar karşısında Müslüman toplumun çoğunluğu adına yani cemaat adına, naslar belirleyici olmak üzere, aklî spekülâtif tutumu benimseyenler ve metot olarak kelimâ tercih edenlerdir. Bu, tarihsel bir gerçekliktir.

Değerlendirme ve Sonuç

Ehl-i Sünnet kavramının içeriği ilk dönemlerden başlamak üzere kelimâ tartışmalar ekseninde gelişerek değişmiştir. Yine bu kavramın anlaşılmasında iman tanımı bakımından biri diğerine yakın görüşler ortaya koyan sünnet çevrelerin iddialarından çok Ehl-i Sünnet kelimâ görüşlerinin ve itikadî yaklaşımlarının belirginleşmesine doğrudan katkıda bulunan mu'tezilî tutum esas alınmalıdır. Mu'tezile'nin zaman içinde gelişen kelimâ tartışmalar bakımından hangi yaklaşımı hedef aldığı hususu, Müslüman çoğunluğun bütünü temsil ettiğini iddia eden yaklaşımın hangisi olduğunu ortaya koyacaktır. Buna göre Mu'tezile İbn Hazm'ın iddiasının aksine usul ve furû'da nasların zahirini asıl alarak tercihlerini belirleyen ve özellikle sonraki dönemde Müslüman toplumun ana bünyesinden belli ölçüde ayrılarak dar bir alana sıkışan tutumu hedef almamış aksine mu'tezilî tercihlerin sünnet itikada ilişkin

itirazlarını değerlendirerek bu iddialara nasların belirlediği dinî çerçevede dahilinde cevaplar vermek suretiyle tavır geliştiren Müslüman toplumun büyük çoğunluğunu hedef almıştır. Ehl-i sünnet tabiri Müslüman toplumun, Sünnet'le belirlenen ölçülerden ayrılmadığını ifade etmektedir.

İbn Hazm, kendi usûl ve furû'una ilişkin tercihlerinin geçerliliğini öne sürmek için ehl-i sünnet kavramının otoritesinden yararlanmak istemiş ve bunun için Müslüman çoğunluğunun usûl ve furû'daki tutumlarını belirleyen hanefilik ve eş'arîlik gibi itikadî/kelamî yaklaşımları yanırlamış ve bu iki yaklaşımı Ehl-i Sünnet'in dışında saymıştır. İbn Hazm burada belki kolaycı bir tutumla ehl-i sünnet kavramının içeriğini kendi bakışını doğrulayacak şekilde yeniden değerlendirmiş ve Müslüman toplumun çoğunu Mürcie'den saymıştır. Aslında irca, Mu'tezile'nin Ehl-i Sünnet kelamcılarını tanımlarken kullandığı bir kavramdır. Ehl-i Sünnet kelamcıları sırf iman tanımları nedeniyle bu şekilde itham edilmiştir. Ancak bu irca ithamı İbn Hazm'dan önce de Ehl-i Sünnet kelamcıları tarafından birbirleri aleyhine kullanılmıştır. Nitekim Eş'arî, Ebû Hanife'yi yine iman tanımı nedeniyle bu şekilde nitelemiştir⁴⁷ ama sonradan kendisi de Ebû Hanife'nin iman tanımına katılmıştır.⁴⁸ Aynı itham Eş'arî'den yaklaşık yüz sene sonra İbn Hazm tarafından Ebû Hanife ve Eş'arî için kullanılmıştır. Aslında hem Eş'arî hem de İbn Hazm bu tavrı Mu'tezile'nin kavramsal çerçevesini kullanarak geliştirmiştir. Mu'tezile geçmişte ircânın toplumda oluşturacağı olumsuz algıyı özellikle göz önünde bulundurarak bütün sünnet kesimi ircâ ile itham etmişti.⁴⁹

İbn Hazm'ın ehl-i sünnet kavramı üzerinden geliştirdiği yaklaşımın nedeni üzerinde fikir yürütülecek olursa bu, esasen naslara daha ziyade hadislere dayanan kesimin bir bütün olarak dini değerlendirme formunda aranmalıdır. Onların bu tavrını ikinci asır

⁴⁷ el-Eş'arî, *Makâlât*, 138.

⁴⁸ el-Eş'arî, *Kitabu'l-Luma' fi'r-Reddi alâ Ehli'l-Ehvâ ve'l-Bi'da', Risâletu'l-Eş'arî fi İstihâni'l-Havd fi İlmi'l-Kelam* ile birlikte, Tahkik: Hamûde Gurâbe, Matbaatu Mısır Şirketi Musâheme Mısıriyye, (Mısır) 1955, 76.

⁴⁹ Ebû Hanife, *Risâletu Ebî Hanife*, 69.

muhaddislerinden Ebû Bekr b. Ayyaş (ö. 193/809)'ın şu sözü tam anlamı ile ortaya koymaktadır: "Hadisçilerin öteki alimlere nispeti Ehl-i İslam'ın diğer din müntesiplerine nispeti gibidir."⁵⁰ Esasen İbn Hazm'da da yukarıdaki sözde yer alan bir motivasyonun ve bir bakış açısının var olduğunu kabul etmek gerekmektedir. Buna göre naslara ilişkin dolaylı bir yaklaşım, naslar karşısında dinen gerekli tutumun benimsenmemesi anlamına gelmektedir.

Ehl-i Sünnet tabiri ilk defa Ehl-i Hadis tarafından kendilerini tanımlamak için kullanılmış olsa bile bu elbette bir tavrı belirleyen kavramdır ve ilk kullanımı ile kesinlikle bir mezhebin ya da tanımlı güçlü itikadî bir tavrın adı olarak düşünülemeyecektir.⁵¹ Çünkü ehl-i sünnet tabirinin bir mezhep adı ve tanımı olarak ortaya çıkması için hedefinde ehl-i bidat (ehlu'l-bid'a) adı verilen karşıt bir veya birden fazla itikadî yapılanmanın var olması gerekmektedir. Bu nedenle ehl-i sünnet tabiri Mu'tezile başta olmak üzere diğer bid'at yapılanmaların karşısında bir mezhebin adı olarak ortaya çıktığı süreçte Ehl-i Hadis'in katkısı son derece kısıtlıdır. Burada en önemli katkı, Ehl-i Sünnet çevresinde yer alıp temel referansı naslar olmakla birlikte itikadî konuların anlaşılmasında aklî spekülâtif tutumu reddetmeyen sünnî kelamcılar tarafından gerçekleştirilmiştir. Ehl-i Sünnet'in itikadî tutumunu bunlar belirlediği gibi karşıt itikadî yapılanmalara karşı Müslüman çoğunluğun pratik tercihleri de bu belirlenen itikadî düzleme dayandırılmıştır. Bundan sonra ehl-i sünnet tabirini bu Müslüman çoğunluğun kelamcıları hatta o çoğunluk aleyhine çevirmek ve aynı tabirle Müslüman çoğunluğu Sünnet karşıtı olarak tanımlamak önemli ölçüde tartışılır niteliktedir.

İbn Hazm, Sünnet'in korunması için tanımlanmış olan ve otoritesi en az üç asır gibi bir süreçte gerçekleşen ehl-i sünnet kavramını bid'at yapılanmalara karşı konumlanmış zemininden ayrı ve itikadî-amelî tercihleri sadece naslara dayandırmak isteyen tutumu benimseyenleri kapsayacak şekilde kullanmak istemektedir. İbn

⁵⁰ Goldziher, 3.

⁵¹ Bkz. Esen, Muammer, *Ehl-i Sünnet Kavramın Oluşum ve Gelişim Süreci*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2009, 83- 85.

Hazm'ın Ehl-i Sünnet tanımı esasen belli düzeyde kurgusal niteliktedir ve ona göre Müslüman çoğunluk bu tanımın dışında bulunmaktadır. Ancak bu onun açısından bir problem teşkil etmez ve belki de sırf o yüzden Müslüman çoğunluğun yanılmayacağını öne süren ve hadise dayanan yaklaşım önemsenmeyebilir. Bu, aslında başka amaçla ihdas edilen kavramı ve içeriğini bir ölçüde gasp etmek anlamına da gelebilecektir. Ehl-i sünnet kavramını kendi tutumunu tanımlamak için kullanan İbn Hazm, bu şekilde Mu'tezile ve aralarındaki dolaylı ilgi⁵² nedeniyle olsa bile Şia karşısında yer alan Müslüman çoğunluğu değil, sınırlı sayıdaki Müslümanları kastetmektedir. Esasen söz konusu durum, Müslüman çoğunluğun itikadî ve bir anlamda da amelî bakımdan derin bir yanılğı ve ihmal içerisinde bulunduğunu hatta bu yanılğının geçmişten günümüze devam ettiğini öne sürmek anlamına gelmektedir. Bu denli ağır bir itham tarihi gerçeklikle ilişkili olmadığı gibi olgusal zeminden yoksundur ve Müslüman toplum açısından kabul edilebilecek nitelikte değildir.

Kaynakça

- el-Bezdevî, Ebu'l-Yusr Muhammed b. Muhammed b. Abdülkerim, *Kitabu Usûli'd-Din*, Tahkik: Hans Peter Lens, Dâru İhyâi'l-Kutubi'l-Arabî, Kahire 1963/1383.
- el-Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail, *Sahîhu'l-Buhârî, Mevsûatu's-Sunne el-Kutubu's-Sunne ve Şurûhuhâ* içinde, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992/1412.
- el-Curcânî, es-Seyyid Şerif Ali b. Muhammed, *et-Ta'rîfât*, Matbaatu Mustafa el-Bâbî el-Halebî, (Mısır) 1938/1357.
- Ebû Hanife, Nu'man b. Sabit, *Risaletu Ebî Hanife ilâ Osman el-Bettî*, İmam-ı Azam'ın Beş Eseri içinde, İstanbul 1981.
- Ebû Hanife, *el-Fıkhü'l-Ebsat, İmam-ı Azam'ın Beş Eseri* içinde, İstanbul 1981.
- Esen, Muammer, *Ehl-i Sünnet Kavramının Oluşum ve Gelişim Süreci*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2009.
- el-Eş'arî, Ebu'l-Hasen Ali b. İsmail, *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn*, Tahkik: Hellmut Ritter, Franz Steiner Verlag GmbH, Wiesbaden 1980.

⁵² Bkz. İrfan Abdulhamid, *Dirâsât fi'l-Firak ve'l-Akâid el-İslâmiyye*, Matbaatu'l-İrşad, Bağdad 1967, 98 vd.

- el-Eş'arî, *Kitabu'l-Luma' fi'r-Reddi alâ Ehli'l-Ehvâ ve'l-Bi'da'*, *Risâletu'l-Eşarî fi İstihsâni'l-Havd fi İlmi'l-Kelam* ile birlikte, Tahkik: Hamûde Gurâbe, Matbaatu Mısır Şirketu Musâheme Mısriyye, (Mısır) 1955.
- Goldziher, I, *Zâhirîler Sistem ve Tarihleri*, çeviri: Cihat Tunç, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1982.
- İbn Hazm, *Mulahhas İbtâli'l-Kıyas ve'r-Ra'y ve'l-İstiahsân ve't-Taklîd ve'l-Ta'lîl*, Tahkik: Saîd el-Efğânî, Matbaatu Camiatu Dimeşk, Dimeşk 1960/1379.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed, *el-Muhallâ bi'l-Âsâr*, I-XII, Tahkik: Abdulgaffar Süleyman el-Bendârî, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1984/1405, I.
- İbn Hazm, *el-Fisâl fi'l-Milel ve'l-Ahvâ ve'n-Nihal*, I-III, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1996/1416, I.
- İbn Hazm, *İlmu'l-Kelam alâ Mezhebi Ehli's-Sunne ve'l-Cemâa*, Tahkik: Ahmed Hicazî es-Sakâ, el-Mektebu's-Sekâfî li'n-Neşr ve't-Tevzî', Kahire 1989.
- İbn Hazm, *Resâilu İbn Hazm el-Endulusî*, el-Muessesetu'l-Araviyye li'd-Dirâsât ve'n-Neşr, Beyrut 1983, IV.
- İbn Hazm, *Resâilu İbn Hazm el-Endulusî*, IV, 409; *en-Nubez fi Usûli'l-Fıkıh*, Tahkik: Ahmed Hicazî es-Saka, Mektebetu'l-Kulliyyât el-Ezheriyye, Kahire 1981/1401.
- İbn Hazm, *Usûlu'd-Din Dinin Kaynaklarına Bir Bakış*, Çeviri: İbrahim Aydın, İnsan Yayınları, İstanbul 1997.
- İbn Mace, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezid, *es-Sunen, Mevsûatu's-Sunne el-Kutubu's-Sunne ve Şurûhuha* içinde, Çağrı Yayınları., İstanbul 1992/1412.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezid, *es-Sunen, Mevsûatu's-Sunne el-Kutubu's-Sunne ve Şurûhuha* içinde, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992/1412.
- İrfan Abdulhamid, *Dirâsât fi'l-Firak ve'l-Akâid el-İslamiyye*, Matbaatu'l-İrşad, Bağdad 1967.
- İzutsu, Toshihiko, *Kur'an'da Allah ve İnsan*, Kevser Yayınları, Ankara, Tarihsiz.
- en-Nesâî, Ebû Abdirrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali, *es-Sunen, Mevsûatu's-Sunne el-Kutubu's-Sunne ve Şurûhuhâ* içinde, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992/1412.
- eş-Şehristânî, Ebu'l-Feth Muhammed b. Abdilkerim, *el-Milel ve'n-Nihal*, I-III, Dâru'l-Kitabi'l-İlmiyye, Beyrut 1992/1413.
- et-Tahânevî, Muhammed Ali, *Mevsûatu Keşşâfi İstîlâhâtı'l-Funûn ve'l-Ulûm*, I-II, Tahkik: Ali Dahrûc, Mektebetu Lubnân Naşîrûn, Lübnan 1996, I.

et-Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Serve , *es-Sunen, Mevsûatu's-Sunne Kutubu's-Sunne ve Şurûhuhâ* içinde, Çağrı Yr., İstanbul 1413/1992.

Watt, Montgomery, *İslam Nedir*, Çeviri: Elif Rıza, Birleşik Yayıncılık, İstanbul 1993.

The Content of the Notion “Ahl al-Sunna” According to Ibn Hazm

Citation/©: Türcan, Galip, (2009). The Content of the Notion “Ahl al-Sunna” According to Ibn Hazm, *Milel ve Nihal*, 6 (3), 81-95.

Abstract: Political tensions and struggles after the death of the Prophet Muhammad gave rise to conceptional tensions and rhetorical/polemical struggles among Muslims. These struggles ended up with radical differences in the opinions of Muslims concerning basic teachings of Islam. In this context the Notion Ahl al-Sunna was employed by different Islamic sects to differentiate themselves from others which were regarded heretic or falsified. This paper will analyze the claim made by Ibn Hazm related to the Notion Ahl al-Sunna.

Key Words: Ahl al-Sunna, Ib Hazm, Zahirite, Ahl al-Hadith.

